

TWO LEXICAL NOTES ON MISHNAIC HEBREW / שתי זוטות לקסיקולוגיות בלשון חכמים

Author(s): רוברט ברודי and Robert Brody

Source: *Lěšonénu: A Journal for the Study of the Hebrew Language and Cognate Subjects* / לשוננו: כתב-עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה, ניסן-תמוז
ה'תשמ"ג, Vol. מז, No. ג/ד, pp. 295-297

Published by: Academy of the Hebrew Language

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/24357662>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

JSTOR

Academy of the Hebrew Language is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Lěšonénu: A Journal for the Study of the Hebrew Language and Cognate Subjects* / לשוננו: כתב-עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה

שתי זוטות לקסיקולוגיות בלשון חכמים

א. קטף במשמע "משח, יצק"

במספר מקורות תלמודיים (בעיקר תנאיים), העוסקים באפיית לחם, משתמשים בבנין פיעל של השורש קט"ף, לתאר פעולה מסוימת בתהליך הכנת העיסה. מתוך השלישייה "הלש והמקטף והאופה"¹ נראה שפעולה זו באה בין הלישה והאפייה; וממקורות העוסקים בהכנת מצות לפסח, יוצא שזוהי פעולה הנעשית על ידי נזולים שונים. למשל בתוספתא² שנינו, "אין לשין את העיסה בשאר משקין (חוץ ממים) . . . אבל מקטפין אותה בכולן", וכעין זה (ביתר פירוט ובהבאת דעות שונות) בכרייתות שבשני התלמודים.³

בעלי המילונים התלמודיים הכניסו גם משמעות מיוחדת זו תחת המובן הרגיל של קטף. ופירשו בה מעין "הפרדת חלק מן העיסה לשם עיצוב כיפר", וכדומה. למשל בספר הערוך (ערך קטף השני) נאמר: " . . . מקטפין בו. פי' האשה מקטפת מן העיסה ועורכת הלחם"; ויסטורב במילוןו מוסיף ומפרש שלפני שעושה כך, טובלת ידיה בנוזל פלשהו (פדי שלא תדבקנה בעיסה)⁴.

אך המעתק הסמנטי המוצע אינו ברור כל צורפו (איך נאמר על פעולה זו, "מקטפין במים" וכדומה?), וכעת אפשר להציע פירוש חלק יותר, בזכות המהדורה החדשה של התרגום השומרוני לתורה⁵. שם נמצא (במקום אחד ולפי כתב-יד אחד)

1. תוספתא בבא מציעא ח, ז ומקבילות.

2. פסחא ג, ה (עמ' 151-152 במהדורת ליברמן).

3. בבלי פסחים לו ע"א (וע"ש מב ע"א); ירושלמי שם כט ע"ג.

4. גם לוי מעלה אפשרות זו, אך הוא מעדיף לפרש שמדובר בניקוב הפירות. אף מ' מורשת לא ראה צורך להקדיש לפועל זה ערך בספרו: לקסיקון הפועל שנתחדש בלשון התנאים (בר-אילן, תשמ"א), כנראה מפני שראה אותו כהתפתחות של הפועל המקראי קטף (עיין בהקדמתו, עמ' 51-61). בין המילונאים החדשים, אבן-שושן הרכיב את פירושם של לוי ויסטורב עם פירוש רש"י (הערה 7 להלן); בן-יהודה הלך בדרך משלו ופירש קיטף=חיבל, והוסיף לשער, שזהו פועל דנומינטיבי הגזור מן השם קטף=צרי (עמ' 5892 הערה 2); הוזה הערה 8 להלן.

5. התרגום השומרוני לתורה, מהדורת ביקורתית, התקין אברהם טל, פרך א: בראשית, שמות; אוניברסיטת תל-אביב, בית הספר למדעי היהדות, תש"ם; פרך ב: ויקרא, במדבר, דברים, שם תשמ"ב.

שהמלה ויצק (שמן) מתורגמת וקטף⁶. אם כן נראה שגם במקורות התלמודיים מדובר ביציקת נוזל על כיפרות הלחם, כדי ליצור קרום בזמן האפייה⁷. (מן הסתם השתמשו בדרך כלל בשמן או בחלבוני ביצים, כמקובל גם היום, ולא הייתה הרבה תועלת בשימוש במים למטרה זו). לא ברור אם פועל זה שונה מן קטף הרגיל גם במוצאו האטימולוגי, אבל כבר מבחינה סמנטית, ראוי הוא לערך מילוני משלו⁸.

ב. מה במשמע "אין"

משמעות זו של המלה מה מופרת היטב בלשון המקרא⁹, אך לא בלשון חכמים; אבל דומני שגם שם היא קיימת. פונתי לסגנון הנדיר "מה בין א לב א לא" (ש)...", המקביל לסגנון הנפוץ¹⁰ "אין בין א לב א לא" (ש)...". למשל במשנה¹¹ נאמר, "מה בין מחבת למרחשת א לא שהמרחשת יש לה כסוי והמחבת אין לה כסוי דברי ר' יוסה הגלילי ר' נחמיה בן גמליאל א' מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשין מחבת צפה ומעשיה קשין"; פלומר, ההבדל היחיד בין השתים, לדעת ר'

6. בראשית כח, יח לפי כתב־יד A, המשקף לדעת טל (עיין בהקדמתו, עמ' ח) רצוניה מאוחרת של תרגום זה; כנראה זוהי מלה נדירה ושולית גם בארמית השומרונית, ואין זה מפתיע שלא נרשמה (במובן זה) במילון השומרוני התלת־לשוני "המליץ" (בתוך: ד' בן־חיים, עברית וארמית נוסח שומרון, כרך שני, מוסד ביאליק, ירושלים תשי"ז; מפתח למילון שם, עמ' 642–666).

7. קרב לזה פירש רש"י (פסחים לו ע"א, מן הסתם לפי ההקשר), "מקטפין: טחין פניה לאחר עריכתה". ייתכן שיש לקרב לכאן גם את הערבית "קטאף: סופגניות קטנות המטוגנות בחמאה מומסת ומוגשות עם דבש" (לפי מילונו של H. Wehr בתרגומו האנגלי של A Dictionary of Modern Written Arabic, 3rd edition, Spoken: J.M. Cowan (Language Services, Ithaca 1976).

8. ייתכן שגם שם־העצם הארמי קטף, השונה צרי בעברית, גזור מפועל זה; השוה בבלי פרייתות ו ע"א: הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף. ואם כן, תהיה הגזירה של שתי המלים מקבילה מבחינה סמנטית; עיין במילונים המקראיים בערך צרי.

9. אולי הדוגמה הפולטת היא מל"א יב, טז, בייחוד בהשגאה לשמ"ב כ, א; ועיין במילונים למקרא.

10. למשל מגילה א, ד–יא ותוספתא שם א, ז–כא.

11. מנחות ה, ט (ח), על פי כ"י קריפמן; במה שנוגע לענייננו, הנוסח הזה במהדורת לו, בכ"י פארמה, ובמקבילה בספרא נדבה י"ב, ד' (עמ' מו במהדורת הפאקסימיליה של פינקלשטיין). יש גורסים "ומה בין..." (למשל כ"י תימני, הוצאת מקור, ירושלים תש"ל); במשנה שבפבלי החליפו את הסגנון המוקשה בסגנון מובן יותר ע"י השמטת המלה אלא, ויש שאינם גורסים אף את מלת היחס ש (עיין בדקדוקי סופרים למנחות סג ע"א, אות ס').

יוסה, הוא שלאחת יש כיסוי ולשנייה אין¹². לדוגמאות נוספות של סגנון זה עיין: תוספתא עירובין ב, ה¹³; ספרא נדבה פרשתא ה, ד¹⁴; וספרי דברים פסקה רמז¹⁵.

12. גם אם ננקד בסימן שאלה, כמו שעשה ילון (ששה סדרי משנה, מפורשים בידי ח' אלבק ומנוקדים... בידי ח' ילון, כרך חמישי, ירושלים-ת"א תשט"ז, עמ' 76), נגיע למסקנה דומה: אם השאלה "מה בין מחבת למרחשת?" דורשת את התשובה "אין ביניהן כלום" אלא ש... "פירוש הדבר שפבר שאלה זו טומנת בחובה את הרעיון שאין ביניהן כלום או כמעט כלום.

13. עמ' 93 במהדורת ליברמן; גם במקרה זה חסרה מלת היחס ש, וגם המלה אלא חסרה בנוסח אחד (אבל ייתכן שנשמטה מפני הקושי בהבנת הסגנון הנדיר).

14. עמוד ז עמודה ד במהדורת ווייס, עמ' כח במהדורת הפקסימיליה של פינקלשטיין (גם כאן חסר ש).

15. עמ' 276 במהדורת פינקלשטיין. המשפט חסר בחלק מהנוסחים, והמהדיר שיער שהוכנס לספרי ממקור אחר שנעלם; אבל כל הנוסחים המכילים משפט זה, גורסים בו את הסגנון הנדון.